

ÁZSIA ÁLLAMAI.

Ázsiai Oroszország.

(19.000,000 □ klm. és 16 millió lakossal.)

Ázsiai Oroszország óriási területén kevés ember lakik. Politikailag a *Kaukázusi helytartóságra, Orosz-Közép-Ázsiára és Szibiriára* oszlik.

A *Kaukázusi helytartóság* magában foglalja a Kaukázustól északra elterülő vidéket, valamint a hegységtől délre fekvő Arméniai felföld nagyobb részét.

Városok: Tiflisz, a Kura mindkét partján hegyek által környezve. A Kaspi és a Fekete tenger közti kereskedelmi út teszi fontossá. Ez a *Kaukázusi helytartóság* főhelye. *Erivan* (azaz látható t. i. Araratról). *Batun*, kikötőhely. *Apseron*, kőolajban, égő gázban és iszapvulkánokban gazdag félszigeten: *Baku*, megerősített város, híres mint az indiai és perzsa tűzimádók búcsújáró helye.

Orosz-Közép-Ázsia magában foglalja a nagy Turani alföldön levő összes birtokokat, valamint a Tiansan lejtőin levő területet, végre a kiterjedt Kirgizi pusztát.

Turan vagy *Turkesztán* a Hátsó-ázsiai felföld és az ezen oldalon nyílt Európa közé ékelve, terméketlen puszták és dűsgazdag szántóföldekből áll.

Városai: Taskend, a Szyr egyik mellékvölgyében, Közép-Ázsia legfontosabb kereskedelmi városa. *Kokand*, a felső Szyr völgyében. *Turkesztan*, egykori főváros. *Szamarkand*, régi kereskedelmi város, mohammed iskolákkal, selyem- és gyapotszövással. Az Ili völgyében levő *Kuldzsát* az oroszok tartják elfoglalva.

A Kirgizi pusztán többnyire nomád kirgizek (kozákok, lovasok) tanyáznak, kik azonban meghódításuk után felhagytak vándor és rabló életükkel.

Független-Turan területen csupán Chiva és Buchara kánja őrizte meg névleg függetlenségét. *Városok: Chiva*, az Amuból vezetett csatornák közt van. *Buchara* a Szarefsan egyik csatornája mellett.

Szibiria. Szibiria északi részeiben rideg és terméketlen, déli és keleti vidéke hegyes ugyan, de művelhető.

Városai: *Tobolszk*, az Irtis és Tobol egyesülésénél a bundák főlerakóhelye. *Barnaul*, az Altai hegységben levő bányák középpontja. *Tomszk*, az Ob mellett, az aranyvidék határán. *Irkutszk*, az Angara mellett, e város a Keleti Szibíria szellemi középpontja. *Jakutszk*, a Lena mellett, bunda és elefántcsont-kereskedéssel. *Kiachta*, a chinai *Maimacsin* átellenében, tea- és rhabarbara-kereskedéssel. *Ochotszk*, a hn. tengeröbölnél.

Az *Amur vidék* főhelye *Nikolajevszk. Zachalin* (Karafto v. Tarakai) szigete gazdag kőszénbányákban.

China.

(12.000.000 □ klm. és 400 millió lakos.)

A chinai birodalom a világ legrégebb állama; a Pamir felföldtől egész a Nagy-Öceánig, a Himalajától a Dauri hegyvidékig terjed és Európát nemcsak a lakosság számára, de a terület nagyságára is fölülmúlja.

Politikailag feloszlik: tulajdonképeni *Chinára* és *melléktartományokra* (Mandzsorszag, Korea, Mongolorszag, Dzungária, Tibet és Keleti Turkesztán).

A tulajdonképeni China. Nagyobb fontosságot csupán a tulajdonképeni Chinának tulajdoníthatunk, mely lakosságának száma (370 millió) és műveltsége által a többi tartományokat messze túlszárnyalja. Ezen óriási terület lapálya ősidőktől fogva a leg gondosabb művelésben részesül és a világ legáldottabb vidékei közé tartozik. Itt a földművelés a legtisztéletreméltóbb foglalkozások közé tartozik. Széles folyók, számos csatornaárok és vízvezeték szolgálnak a talaj nedvesítésére, a fölösleges nedveség levezetésére, míg a nagyszámú hajó a kényelmes közlekedést segíti elő, ezenkívül ezer meg ezer út biztosítja az árúk szállítását. A chinai földművelés nagy figyelmet érdemel: China északi részében a mérsékelt öv minden terméke bőven megterem; a középső területen teát, czukornádat, gyapotot és déli gyümölcsöket természetnek. E mellett a chinaiak fő élelmezési czikke, a rizs, tömérdek mennyiségben terem: a hadsereg, az állam összes hivatalnokai fele részben rizsben kapják fizetésüket, sőt az adót is rizsben róják le. A déli vidék ezeken kívül még indigót és dohányt nyújt. Azonkívül sok a vas, réz, ón, ólom és más ásvány. A termékek e bősége, valamint a birodalom helyzete az öceán és a belső ázsiai hegyek és puszták közt, nagyban elősegítette a chinaiak elzárkózó hajlamát.

Városok: *Peking* (= Északi város), a chinaiak Sz.-Pétervára, a birodalom északi határán. Peking a mandzsui dynasztia uralkodása óta a birodalom főhelye; körülbelül egy millió lakosa van. A főváros csatornák által összefügg a Peiho folyóval s az utóbbi által *Tientsin* kikötővárossal, melynek kereskedése a fővárosét túlszárnyalta, egy millió l. *Nanking* (Déli

város), a chinaiak Moszkvája, a Jangezekiang mellett. Fekvésénél fogva a birodalom természetes főhelye. *Sangai*, a Jangezekiang torkolatánál az európaiak és amerikaiak előtt megnyílt városok közt a legfontosabb. *Kanton*, 1·5 millió l. a Szikiang egyik ágánál; ez nyílt meg legelőször a chinai városok közt az európaiak előtt. Szikiang torkának átellenében fekvő szigeten van *Makao* portugál város. Ez mindinkább hanyatlik, mióta az angolok a vele szemben levő *Honkong* szigeten *Viktoria* várost alapították.

China délkeleti partjánál van *Formoza* vulkánikus és terményekben (kőszén, kén, kámfererdők) gazdag szigete. Ép oly gazdag a Tongkingi öbölben levő *Hainan* szigete is.

Mandzsrország különösen délen igen termékeny és ásványokban gazdag erdős hegyvidék, hol számos chinai telepedett le. *Mugden* és *Girin* várossal.

Korea hegyes félszigete a chinaiaknak adót fizető királyság. Az európaiaknak még nem sikerült ide behatolniok.

Mongolország. A párkányhegyek által körülzárolt Mongolország szélei pusztai jellegűek. Belseje sóval borított homok-sivatag (Góbi). *Városok*: *Kalgan*, azon karavánok kiindulási pontja, melyek *Urga* városon keresztül *Maimacsin* határszéli városnak tartanak.

Dzungária, a felföldről nyugatra vonuló népek kapuja, az Altái és Tiansan közt terül el. Egy részét az oroszok foglalták el. Főhelye: *Urumszi*.

Tübet nagy kiterjedésű száraz és hideg terület, melyet a Künlün és Himalája óriási csúcsai környékeznek. Tübet a buddha vallás számos papágának főfészke; fejké a *Lháza* főváros melletti palotában székel.

Keleti Turkesztan (Kis-Bucharia v. Magas-Tatárország) Ázsia szívében három oldalról hatalmas hegybástyák által körülzárolt medenczét képez, mely ugyan alacsonyabb a Tübetinél, de a Turáni lapály fölé magasra emelkedik. *Városok*: *Kasgar*, Középázsia kulcsa, több hágóról vezető út középpontja. *Jarkand*, szintén utak találkozásánál.

Japán birodalom.

(380,000 □ klm., 36 millió lakos.)

Ez az ázsiai «Nagybritannia». Négy nagyobb (Nipon, Szikok, Kiuziu és Jizzo) és több kisebb szigetből áll. Japán császárság kimagaslik az ázsiai független államok közt lakóinak műveltsége és jelleme, valamint az európai műveltség számos vívmányainak befogadása által.

Városok: *Tokio* (előbb Jedónak nevezték) 800,000 l. Nipon sziget-keleti részén, biztos kikötőjében a világ összes hajói elérhetnének. A városgyönyörű öböl körül terül el. Ugyanazon öböl déli részén van *Jokohama*, a külkereskedés főhelye. *Kioto* (eddig Miakónak hívták) a birodalom szel-

lemi középpontja és a japán tudományosság főhelye. *Ozaka*, Kioto kikötő-jéül tekinthető. *Nagasaki*, Kiuziu szigeten, szép kikötővel. *Hakodate*, *Jeszso* szigeten.

Hátsó-India államai.

(2.300,000 □ kilométer, 40 millió lakos.)

A jól tagolt Hátsó-India félszigete egészen a forró öv alatt terül el. Északról délre hatalmas heglánczok vonulnak el rajta, melyeket nagy, időszakonként kiáradó folyamok hasítanak át, széles völgyeket képezve. Trópusi fekvése, elegendő nedvessége buja növényzetet és gazdag állatvilágot nevel.

Hátsó-India széles és termékeny folyóvölgyei, az elválasztó heglánczolatokkal együtt, igen alkalmasak voltak arra, hogy önálló államok képződjenek rajtuk. A félszigeten most három nagy önálló állam van, a többi terület az európai hatalmak fenhatóságát ismeri el.

Annam császárság a Chinai tenger és a hegyes vidék keleti lejtői közt terül el; déli részében, a Mekong alsó vidékén: **Alsó-Cochinchina**, **Kambodzsa**, valamint az északi **Tonking** a francziák uralma alatt áll.

Sziam királyság magva a Menam folyó torkolatánál van, hűbérállamaival együtt azonban a középső Mekongon túl terjed, míg délen Malakka egy része is ide tartozik. Mostani főhelye: *Bangkok*, a Menam mindkét partján; «Keleti Velenczének» szokás nevezni; 600,000 l.

Barma királyság az Iravaddi felső és középső völgyében terül el (most az angolok kezébe került). *Mandalai* főváros ott van, hová az angol hadihajók fel nem juthatnak.

Brit-Barma az Iravaddi alsó szakasza körül terül el és az angol-indiai birtokok egy részét képezvén, a calcuttai kormányzósághoz tartozik. Legfontosabb városa: *Rangun*, az Iravaddi posványos deltájában, fontos rizskivitele miatt.

Malakka félsziget déli részén, a hn. tengeri szoros mentében az angolok több telepítvénye van, melyek «*Útmelléki telepítvényeknek*» neveztetnek. Ezek közt legfontosabb *Szingapur* szigete hn. várossal, mely kedvező fekvésénél fogva — India és China közti úton — a világ egyik legfontosabb kereskedelmi helyévé emelkedett.

Keletindiai szigetek.

(2.000,000 □ kilométer, 30 millió lakos.)

Az Ázsia és Ausztrália közt elterülő szigetek nagyobb, nyugati része természeténél, állatvilágánál és lakosainak eredeténél fogva Ázsia kiegészítő részét képezik; míg a keletiek minden tekintetben Ausztráliához tartoznak.

E szigetek égalja, roppant forróságánál és nedvességénél fogva, az európaiaknak nem kedvező, de a termények nagy gazdagsága a Keletindiai szigetvilágot irigylendő gyarmattá teszi. E szigetek legnagyobb része, t. i. a Nagy- és Kis-Szunda szigetek, továbbá a Molukkok, a hollandok birtokában van; a Philippini szigetek a spanyoloké; míg a portugálok birtokából csupán a Timor szigeten levő csekély telepítvényt tartották meg.

A Nagy-Szunda szigetek közt Jáva képezi a Keletindiai gyarmatállam középpontját. E sziget belsejében számos tűzhányó hegy van. A kiterjedt lapályokon és nedves területeken különösen rizs, a magasabb vidékeken kávé és a hús övben dohány termesztenek. *Batavia*, a sziget északi részén a hollandi India fővárosa, nagyon egészségtelen vidéken. *Szurabaja*, a fővárossal vetélkedik fontosságra nézve.

Szumatra szigete, az önálló *Atcsin* ország kivételével, szintén a hollandok birtokában van. Főtermékei: bors (a világ összes borstermelésének 60%-a innét való), kámfor, kaucsuk és tikfa. A sziget belsejét még nem ismerjük tökéletesen.

Borneo, a Szundaszigetek legnagyobbika, ugyanazon terményei vannak mint a többi szigeteknek, azonkívül arany, gyémánt s más ásványokban bővelkedik; égalja az európaiaknak inkább kedvező.

Czelebesz, vulkánikus hegyeinek lejtőin sűrű erdők vannak; lakói bevándorlott malájok, kik a vad őslakókat a hegyekbe szorították.

A Kis-Szunda szigetek, mintegy a Jáva folytatásaiul kettős sorban keletre, Új-Guinea felé húzódnak el. Az északi sort képezik: *Bali*, *Lombok*, *Szumbava*, *Florisz* és több kisebb sziget; a déli sorban van *Szumba* (vagy szantálfa főterméke után *Sandelboschnak* elnevezve) és *Timor*.

A Molukki (= Fűszer) szigetek Czelebesz és Új-Guinea közt külön vulkánikus szigetcsoportot képeznek. Legnagyobb köztük *Czeram*, de legfontosabb a kis *Amboina* (vagy *Ambon*) a szegfűbors hazája. A Fűszer-szigetek csekély területük daczára is rendkívüli fontosságúak; mert rajtuk a muskátldiófa majdnem minden művelés nélkül is buján megterem. *Gilolo* (olv. Dzsilolo) Czeramtól északra terül el.

A Philippini szigetek, a Keletindiai szigetek legészakibb csoportját képezik. Belsejök hegyes és részben vulkánikus, de oly buja növényzettel bír, minővel a világ kevés pontja dicsekedhetik. Legfontosabb sziget *Luazon*, *Manilla* fővárossal; ez a spanyol főkapitány székhelye. E város nagyszerű szivargyártása világhírű.

Elő-India.

(3.800,000 □ klm., 250 millió l.)

Elő-India a világ leggazdagabb területe, azért a hódítók és kereskedők fővágya volt ősidők óta; míg lakói sohasem kívánczoktazak kifelé, hanem — a chinaiakhoz hasonlólag — elzárt világot képeztek, melyben

sajátságos műveltség fejlődött ki. A tulajdonképi lapályos *Hindusztan*, nyomasztó hőségével és nedvességével feltűnő ellentétet képez a szelíd és száraz égaltú *Dekáni* felfölddel. De ama nedves és egészségtelen lapályokon a forró öv legpompásabb termékei, a cukor, kávé, fahéj, bors, muskátlió, indiai fügefa, gyömbérfa stb. díszlenek. E mellett a megmérhetetlen rizmezők bőven nyújtják a lakosság főélelmezési cikkét, az erdők pedig dúsgazdagok a legdrágább hasznos fákbán. E táj vadállatai azonban nagyon veszélyesek az emberre nézve; a sűrűségben tigrisek, párducok és leopárdok ólálkodnak, a mezőkön és erdőkön mérges kígyók kúsznak, míg a folyamokat a falánk gaviál teszi veszedelmesekké. Az ásványok bősége már az ókoriak előtt is ismeretes vala, pedig India arany és gyémánt kincsei elenyésznek a kőszén és vas bősége mellett.

A benszülöttek két emberfajhoz tartoznak: a világosabb színű *hinduk* leginkább a Bengali alföldön élnek, ellenben a sötétebb *drávidák* a Dekáni fensíkon tartózkodnak.

Elő-India Angolország legfontosabb birtokát képezi; mert ez látja el Angliát kiaknázhatalatlan nyers termékeivel (gyapot, selyem, rizs, gyarmatarúk, gyümölcs, ópium,* bőrök stb.), és ez fogyasztja leginkább Nagybritannia iparcikkeit.

Elő-India, Hátsó-India nyugati angol birtokaival együtt, *császárságot* képez. A kormány élén a Calcuttában székelő *alkirály* áll. A tartomány nagy része még benszülött fejedelmek uralma alatt van, kik a brit kormánytól függenek.

A Himalája vidéke. A *Terai* déli széle a brit India északi határául tekinthető, csupán egy helyen — *Szikkimben* — sikerült az angoloknak a *Teraion* áttörni; *Nepal* és *Bhutan* politikai tekintetben függetlenek úgy az angoloktól, mint a chinaiktól.

Kasmir, hűbérállam, a hatalmas Himalája jegesei által környezett magas völgyben terül el; főhelye: *Szrinagar* (= a boldogság tanyája), a *Dsilun* folyó mellett. Rózsaoaj és becses shawlok készítésével.

Szikkim, hn. hűbérfejedelemségre és angol kerületre oszlik; ez utóbbi főhelye: *Dardsiling*, fontos egészségi állomás.

Asszam, az előbbitől keletre, a *Bramaputra* középső termékeny, de egészségtelen vidékén, átmenetet képez az alföldre, s fontos mint a déli túlépésedett területnek kivándorlási vidéke.

India alföldjének nyugati része. Ez magában foglalja az *Indus* és mellékfolyóinak környékét. Északi részében a *Pandzsabban*, *Pisavar* és *Attok* angol erdők (India kulcsai) fontosak; mert erre vezet fontos út *Iranból Indiába*. Az *Indus* alsó környékén: *Haidarabad*.

India alföldjének középső és keleti része, vagy a tulajdonképi *Bengal* síkság, a *Gangesz* és mellékfolyóinak környékét foglalja magában, ez India

* Chinába évenként 125.000.000 frt értékű ópiumot szállítanak.

legsűrűbben lakott része, és az indiai élet középpontja. Itt vannak India leghíresebb városai, mint: *Delhi*, a *Dzsamna* egyik ágának hullámos partján. Egykoron India legnagyobb városa, egymásután több nagy állam székhelye. *Agra*, óriási romok közt terül el. *Allahabad* (Isten városa) a Gangesz és *Dzsamna* összefolyásánál, híres búcsújáróhely. *Benaresz* India egyik fő búcsújáróhelye. *Patna*, az ópium kereskedés főhelye. *Calcutta* egészségtelen fekvése és a nehezen hajózható Hugli ág daczára az alkirály székhelyévé és Bengalia fővárosává lett. *Calcutta* a világ egyik első kereskedelmi városa, 800,000 l.

A Dekáni felföld. E felföld hullámos vidékei igen termékenyek; mérsékelt égalja pedig egészséges. A terület nagy része belföldi fejedelmek alatt áll, kik az angol főuralmat elismerik. Legfontosabb város *Haidarabad*. A félsziget keleti keskeny, homokos és kikötőben szegény partvidéke (délen *Koromandelnek* nevezik) majdnem megközelíthetetlen a nagy viharok miatt. Főhelye: *Madrasz* 400,000 l., kedvezőtlen fekvése daczára fontos kereskedelmi hely. — Nyugaton a felföld kertekben gazdag teraszszal bocsátkozik a *Malabar* part felé. Legfontosabb város itt: *Bombay*, *Calcutta* után India legfontosabb városa. A Szezei csatorna megnyitása óta gyorsan fejlődik, mert ehhez legközelebb fekszik az indiai kikötővárosok közt. Egész Közép-Ázsia e városon át közlekedik a tengerrel, 640,000 l. *Goa* a portugál birtok csekély maradványa. *Calicut*, Vasco de Gama kikötőhelye. Ha a *Nyugati Gbatsot* átlépjük, *Puna* városába érünk, mely a hágók kulcsa.

Czeylon szigete az angolok közvetlen birtoka; méltán nevezik India gyöngyének. Égalja, kivéven az alacsony partvidéket, egészséges. A növényországból a legnemesebb fűszereket nyújtja (gyömbér, bors, muskát-dió), továbbá rizst, czukornádat, kávé, dohányt, valamint chinafahéjat. Óserdeiben bivaly és elefántcsordák tanyáznak. Az ásványországból van itt majdnem minden hasznos nemes ásvány, drágakő, grafit stb. A kormányzó székhelye: *Kolombo* egészségtelen vidéken. Legfontosabb kereskedelmi hely: *Point de Galle*.

Irán államai.

(2.700,000 □ kl. 12. millió l.)

Az Iráni felföld *Elő-Ázsiának* legkeletibb és legtömegesebb részét képezi, és a *Hátsó-Ázsiái* felföldnek mintegy kisebbitett mása. Ezt is párkányhegyek szegélyezik, belsejében kiterjedt sivatagok vannak, csakhogy nincsenek nagy folyói, melyek a párkányhegyeken áttörve a szomszédos alföldekre érnének. A levegő szárazsága oly nagy, hogy a vas meg nem rozsósodik, a hús összeszárad, de el nem rothad stb.; kivételt csupán a mélyedésekben az oázisok, és a hegyeken a lejtők és völgyek képeznek.

Politikailag a felföld három mohammedán államra oszlik fel, ú. m.: Afganisztánra, Beludzsisztánra és Perzsiára.

Afganisztán a felföld északkeleti szögletében terül el. Afganisztán mint Kabul őre és India szomszédja, ősidők óta fontos szerepet játszott; a legújabb korban az orosz és angol uralom egymáshoz való közeledése következtében még a jövőben is fontos események színhelye lesz. Városai: *Kabul*, gyönyörű vidéken fekszik, nem messze azon szorosoktól, melyek Indiába vezetnek. *Kandahar*, az ország régi fővárosa. *Herat*, a perzsa határon, meg van erősítve.

Beludzsisztán szegény pusztá hegyvidék, melynek felföldjén forró nyarak és hideg telek uralkodnak. A beludzszok számos rabló törzsre oszlanak, kik nomád életet élnek és gyors tevéiken alkalmilag a szomszédos területeken rabolnak. A tenger környéke egészségtelen. *Kelat* város a gyér területű khánság főhelye, mely legújabb időben majdnem egészen függő viszonyba jutott az angolokhoz.

Perzsia (1.650,000 □ klm., 7 millió l.) a felföld nagyobb nyugati részét foglalja magában. A letelepült lakosok részben a régi perzsák utódjai. A kormányforma deszpotikus, az összes hatalom a sah kezeiben van. A hajdan oly szerencsés ország most a zsarolás, a közbiztonság hiánya, az öntözésműveknek és utaknak elhanyagolása következtében teljesen elszegényült. Csupán a selyem- és szőnyegszövést tartotta fenn régi hírnevét. Városok: *Teherán*, főváros, egészségtelen vidéken, a hatalmas Demavend tövénél. Sokkal kedvezőbb fekvésű *Iszpahán*, a régi főváros, mely gyönyörű palotáival a Kelet egyik legszebb városa. *Sirasz* Farzisztan (Persis) egyik vízben gazdag völgyében. Ugyane tartományban van Perzsia legfontosabb kikötője. *Abuser*. Északkeleten a gyönyörű Urumia tó mellett fekszik *Tebrisz*, a birodalom legfontosabb kereskedelmi városa, Perzsia és Európa közti kereskedés középpontja.

Ázsiai Törökország.

(1.900,000 □ klm., 16 millió lakos.)

Ázsiai Törökország magában foglalja a messze nyugatra kiszökellő *Kis-Ázsiai* felföldet, a hegyes *Arméniának* és *Kurdisztánnak* egy részét, *Mezopotámiát*, *Szíriát* és *Palesztinát*.

Kis-Ázsia belseje nagy részt pusztá, sőt több helyen sóval takart sivatag jellegű. A félsziget szélei elleuben a világ legtermékenyebb vidékei közé tartoznak. A félsziget nyugati részét gyakran *Levantának* hívják, Kereskedelmi főhelye: *Szmyrna*, gyönyörű kikötővel, ázsiai Törökország legfontosabb kereskedelmi városa. A Marmara tenger közelében van az egykor virágzó *Brussza* város, az Olymp mellett; közelében vannak a

gazdag tajtbányák. *Skutari* a Bosporusz mellett, Konstantinápoly átellenében.

A szigetek közt említendő: *Rhodosz*, az ó-korban a hellen műveltség egyik középpontja. *Cyprus* nagy és termékeny, de egészségtelen sziget. Az angol uralom és kormányzás alatt szebb jövőnek néz eléje.

Arménia felföldi pusztáival, kopár hegyeivel és szárazföldi égálgjával nagyon gyéren van benépesítve, Megközelíthetetlen hegyeiben rabló kurdok és turkmanok tanyáznak. Főhelye: *Erzerum* megerősített város, hol több út található.

Kurdisztán az örmény felföld déli lejtőit képezi. Lakói majdnem teljesen függetlennek, rablással foglalkoznak. Az egykoron virágzó, most elpusztult főváros: *Diarbekr*.

Mezopotámia az ó-korban termékenysége és ősi műveltsége által volt nevezetes, most elpusztult. Csak délen a Sat-el-Arab környékén vannak — az időszaki áradások által eldőldezt — termékeny, de egészségtelen területek. Városok: *Moszul* a Tigris mellett; közelében Ninive romjai vannak. Lejebb van *Bagdad*, egykoron igen virágzó város. Ennek átellenében, de az Eufrát mellett, *Hilleh* város közelében, vannak Babylon romjai.

Sziria a Földközi tenger és Arábia közt elterülő sivatagfelföld lépcsőzetes területét foglalja el; nyugati részét két katalmas egyenközűen vonuló hegláncz, a Libanon és Antilibanon borítja. A tenger és a hóval borított Libanon közt keskeny és forró égálgjú partszegély, a régi főnicziek hazája, terül el. Városok: *Damaszkus*, több karavánút csomópontja. *Beirut*, Damaszkus kikötővárosa, élénk forgalmával az összes régi parti városokat háttérbe szorította.

Palesztina a Sziriai felföld délnyugati részét képezi s keskeny hasadékok által metszetik, mely a Földközi tenger színe alá süllyed. Ámbár kicsiny és szegény föld, kikötői sincsenek, és majdnem minden oldalról sivatag környezi, mégis rendkívül fontos, mint a zsidók «Igéret földje» és a kereszténység bölcsője.

Az ú. n. Ghor mély völgyében kanyarog a *Jordán* folyója, melynek forrásai az Antilibanon fősúcsán — a hóval takart *Hermonon* — vannak; rövid folyás után a folyó beleszakad az iszapos *Merom* tóba, ezután a haldús *Genezáret* vagy *Tiberiasz* tóba, melynek környékén, Jézus idejében, számos virágzó városka állott, most azonban teljesen elpusztult. Tovább délre a folyó nádas partok közt a mindinkább kitáguló forróvölgyön keresztül a leolyás nélküli *Holttengerbe* siet, mely a Földfelület legnagyobb mélyedését jelöli. A Jordántól keletre elterülő vidék (Perea) mély és meredek völgyek által hasítottatik és általában termékeny, de el van hanyagolva; szanaszét elszórt városok és falvak romjai egykori sűrű népességéről tanuskodnak. Ránk nézve sokkal fontosabb a Jordántól nyugatra elterülő terméketlen vidék; mert ez volt kiválóképen Jézus életének és működésének színtere; itt vannak mindazon helységek, melyekről az evangélium megemlékezik.

Judeában, a vidék legdélibb, kopár, dombos és vízben szegény területén, a Holttenger közelében terül el: *Jeruzsálem*, a szent város, minden oldalról hegyektől környezve, 30,000 lakossal. Daczára annak, hogy a város 800 mtrnyi magas feltérségen van a Földközitenger, 1200 méternyire a Holttenger tükre fölött, még sem látható messziről; mert köröskörül magas környék veszi körül. A régi Jeruzsálemből «kő kövön nem maradt meg». A mostani Jeruzsálem körfala délen nem ér odáig, mint a régi, de északon a régi város határain túl terjeszkedik. A város belseje barátságos, csakhogy az utcák göröngyösek és a kastélyszerű épületek többnyire dűledettek. A város északnyugati részében van az üdvöztítő keresztre feszítésének és sírjának helyén a *Szt.-Sír temploma*; a tulajdonképeni sírboltban, mely fölött külön kápolna emelkedik, éjjel-nappal lámpák égnek. Délkeleten a *Mória* hegyén, hol egykor Salamon temploma emelkedett, most mecset áll, mely a mekkai után legnagyobb szentélynek tartatik. Délnyugaton a *Zion* hegyén, hol egykoron Dávid palotája állott, most az örmények kolostora van. A zarándokok évi száma 10,000-re becsültetik. A lakosság többsége mahomedánokból áll, ezek mellett van vagy 8000 keresztény és ugyanannyi zsidó.

A Jozafát völgyén túl az Olajfahegy emelkedik, melynek nyugati lejtőin volt a Getszemane kert és *Bethánia* falu. A várostól délre van *Betlehem* városka; Jézus születéshelye fölött most pompás, de részben elhanyagolt templom emelkedik. Északkeletre (Jeruzsálemtől) egy nyomorult falu mutatja *Jericho* egykori fekvését. Jeruzsálem kikötője *Jaffa* (Joppe), mely eliszaposodott kikötője daczára is fontos; mert innét jó út vezet a sz. városához.

Szamaria, forrásokban gazdag és termékeny völgyeivel Palesztina legjobban művelt vidékei közé tartozik. *Nabulusz* (Sichem) Izrael egykori főhelye, még mindig tekintélyes város; mai nap is mutogatják a Jákob kútját (Jézus és a szamaritán nők).

Galilea dombos vidéke kellemes égaljú s különösen az Ezdrelon völgyében nagyon termékeny. *Nazaret* (El-Nasirás) nyugatra a Tábor hegyétől, barátságos falu. *Kafarnaum* a Genezaret tónál, már nem létezik többé.

Arábia.

(3.000,000 □ klm. és körülbelül 5 milló l.)

Arábia természeti, égalji, állat- és növényi viszonyok tekintetében a szomszédos északi Áfrikára emlékeztet; lakóinak csak egy kis része bír állandó lakhelylyel, a többiek nomád beduinok, kiknek fővagyonát és büszkeségét a nemes ló képezi. Idegen hódítónak még eddig nem sikerült Arábiát elfoglalni, ellenben Arábiából, Mohammed tanának terjesztésekor, oly

birodalom alapítottatott, mely a távoli Ázsiától egészen Afrika nyugati részéig, sőt Spanyolországig terjedt.

A törökök névleges fensősége csupán a Vörös és a Perzsa tenger partjaira terjeszkedik ki.

Hedszasz (Arabia északnyugati része) köves és sivatagjellegű; e pusztai vidéken fekszenek a mohammedánok szent helyei: *Mekka* és *Medina*. Az előbbinek *Dsidda*, az utóbbinak *Jambo* a kikötője.

Az angolok birtokában van: *Aden*, bevehetetlen sziklavarával, a miért is a «Keleti Gibraltár»-nak hivatik; kopár és forró környéke a világ egyik legegészségtelenebb pontjai közé tartozik.

Arabia déli partvidékét *Hadramautnak* nevezik, melynek dromedárjait külföldön nagyra becsülik.

A félsziget keleti szögletében *Oman* nevű független fejedelemség terül el, melynek főhelye: *Maszkat* fontos kereskedelmi hely.

A *Szinai* félsziget afrikai jellegű és Egyiptom uralma alatt áll; a majdnem egészen kopár és lakatlan feltérségen csupán egy néhány beduin tartózkodik; de a hatalmas Szinai hegység kopár szikláihoz a keresztények, zsidók és mohammedánok vallási emlékei fűződnek.

Azsiáról általában.

(45.000,000 □ klm. 800 millió l.)

Világhelyzete. Ázsia Európával összefügg, Áfrikához a Szeuai csatorna által szelt földszoros kapcsolja. Amerikától csak tengerszoros különíti el, és a délázsiai szigettenger Ausztráliával köti össze. Az európaiak műveltsége Ázsiából származott át; most ugyan változtak a viszonyok és a műveltség Európából visszafelé (Ázsia felé) kezd terjeszkedni. Az egy Istent imádó három vallás: a keresztény, zsidó és mohamedán is Ázsiában keletkezett, közülök azonban csupán az utóbbi terjeszkedik nagyobb mérvben a bráma- és buddha-vallások rovására.

Vízszintes tagozata. Ázsia vízszintes tagozata meglehetősen kedvezőnek mondható, csak hogy a törzs felette nagy a tagokhoz képest; a tagokat azonkívül a belső függőleges tagozat annyira elkülöníti egymástól, hogy külön-külön világrészeknek tekinthetők, melyekben sajátzerű, egymástól önálló műveltség fejlődött, míg belsejének elzárt lakói most is oly elszigetelt nomád életet élnek, mint évezredek előtt.

Ázsia törzsét szabálytalan négyszögbe szoríthatjuk, melynek csúcsai a következők: a Perzsa-öböl, a Hainan-sziget, a Csukcsi-félsziget és a Kari tenger. (Tagjait lásd a térképen.)

Függőleges tagoltság. Ázsiában igen nagy változatosság van a függőleges tagoltságra nézve, itt az összes világrészek alakulásait nagyban meg-

találjuk. Ázsia domborzati viszonyaiban két nagy felföldet (az Elő- és Hátsó-Ázsiait), azonkívül a világrész északi és északnyugati részén egy nagy lapályt, s végre több kisebb elkülönített felföldet és alföldet kell megkülönböztetnünk.

Az alföldek. *A Szibiriai alföld a Szarmát lapály keleti folytatásának*

tekinthető. Északi szélén, a Jeges tenger mentében, a meleg rövid nyarakat hosszú zord telek váltják fel, melyek elől minden élő lény délre menekül. Középső részében kiterjedt fenyveserdők és gyepek vannak, mely utóbbiak délfelé valódi pusztai jelleget öltenek. Csupán délnyugati részében művelhető a talaj.

A Szibiriai lapály délnyugat felé a Turáni lapályba megy át, mely

részben pusztai jellegű, hol a kirgizek legeltetik juhaikat, részben pedig homoksvivatag, melynek sótartalma egykori tengerre mutat.

A *Turán-Szibíriai* alföldhöz képest a többi ázsiai lapályok csekély kiterjedésűek, és kizárólag nagyobb folyók mentében terülnek el, ilyenek pl.: az *Arab-Szíriai alföld*, melynek főrészt *Mezopotámiának* nevezik: az *Elő-Indiai alföld*, mely igen termékeny, csupán a sivatagszerű *Tharr* (vagy az úgynevezett indiai sivatag) kavicsos és száraz talaja nem engedi meg a szerves élet meghonosulását. A *Chinai* alföld kerti művelésben részesül. Ezen alföldek mellett a többi kisebb lapályok teljesen háttérbe szorulnak.

A felföldek és hegységek.

1. *A Hátsó-Ázsiai felföld.* Ez a világ leghatalmasabb emelkedése, mely heglánczok által szelt több óriási felföldből áll. Az egészet hatalmas párkányhegyek szegélyezik, melyek különösen délen és nyugaton élesen elválasztják a szomszédos lapályoktól, mi által legnagyobb égalji különbségek keletkeznek. A Hátsó-Ázsiai felföld leghatalmasabb déli párkánya a *Himalája*. Benne találjuk a világ legmagasabb csúcsát, a 8840 m. magas *Gaurizankart* (Mont-Everest), a 8000 méternél magasabb *Davalagirít*, *Kancsincsingát* s több csúcsot, melyek magassága az egy geogr. mföldet meghaladja. A Himalájában eredő folyók vagy mély hasadékokban törnek át a hegységen (Indusz, Gangesz és mellyékfolyói), vagy pedig megkerülik azt (Bramaputra). A Himalája több párhuzamos lánczból áll, melyek közt a belső a legmagasabb. A hegység déli lejtője, a lapály felé, sokkal meredekebb, mint a 4000 m. magas felföldre támaszkodó északi. A Himalája legdélibb lejtőit néhány klm. széles posványos, ú. n. *Terai* erdőség szegélyezi, melyet egészségtelen vóltánál fogva kerülnek.

A Himalájához északnyugatra a *Pamir* felföld csatlakozik, mely észak felől hatalmas hegység által határoltatik; ennek keleti folytatását *Tiansan* név alatt ismerjük; a Pamir déli párkányául a *Karakorum* tekinthető, mely kelet felé a *Künlünben* leli folytatását.

A Hátsó-Ázsiai felföld északi szegélye az érczdús *Altái* hegység és a sokszorosán szeldelt *Dauri* hegyvidék, melyek azonban korántsem képeznek oly merev falat észak felé, mint azt délen és nyugaton láttuk.

A Hátsó-Ázsiai felföld keleti lejtője legkevésbé van elzárva; mert az itt emelkedő hegységek, mint pl. a *Singan* hegység és tovább délre a *Chinai Alpok*, mindenfelől könnyen megközelíthetők.

A Hátsó-Ázsiai felföld belseje általában *pusztaság*, mely sivatag jellegű felföldekkel váltakozik, délkeleten ellenben rendkívül hegyes. Északkeleten a *Góbi* csak helyenkint érdemli meg a sivatag nevét; hol a homok háttérbe szorul, ott csekély nyári esőzések után mindig gyorsan szokott felzöldülni, míg a Nap az összes nedvességet ki nem szíjja, a növényzet el nem

hal és a sivatag sírrá nem változik. Az egész felföld legmélyebb pontja nyugaton van a *Lob-noor* környékén, mely a vízben dús *Tarimot* veszi fel. A Himalája északi lejtőire támaszkodó *Tübeti* felföld roppant általános magasságánál fogva rendkívül zord télen, de a nyári forró napok rövid idő alatt megérlelik a gabonát és gyümölcsöt is.

A Hátsó-Ázsiai felföldre északkeleten a *Jablnoi* támaszkodik és ennek északkeleti folytatása a *Sztanovoi* hegyláncz, míg délkeleten a még kevésbé ismert *Hátsó-Indiai* hegyvidék következik. Külön hegyvidéket képez a *Kamcsatkai* félsziget még mindig működő tűzhányóival (Klyucsevszkaja 4804 m.) úgyszintén *Kórea*.

2. *Elő-Ázsiai felföld.* Ezt a felföldet a Hátsó-Ázsiai felfölddel *Hindukus* köti össze, melynek keleti folytatása a *Kohibaba*. A kettő közt van a legkényelmesebb átjáró Turan és Iran között, mely körülmény azért fontos; mert a *Kabul* mentében megint kényelmesen juthatni a különben a szárazföldtől teljesen elzárt Indiába. Az Elő-Ázsiai felföldet két főrésze oszthatjuk, ú. m.: a sóspusztákkal és sivatagokkal borított *Irani* felföldre és az elpusztult, de nem annyira sivatagszerű *Kis-Ázsiai* felföldre. Irán felföldjét minden oldalról párkányhegyek zárólják, melyek közt kiemelendő különösen az északi *Elbrusz* hegység, az 5600 m. magas *Demavend* tűzhányóval. Mind a két felföldet az *Örmény hegyvidék* köti össze, ebben van a hatalmas *Ararat* (5200 m.) hegytömege, mely ősrégtől kiváló szerepet játszik a népek mondáiban és történetében. Délre emelkedik a *Szíriai* hegyvidék, melynek legnagyobb emelkedése a pompás és jól művelt *Libanon*, ez meg a *Palesztinai* hegyvidéken leli folytatását és a *Szinai* gránittömegig kísérhető.

3. *Ázsia elkülönített hegyvidékei.* Az *Arabs felföld* a világ legismeretlenebb részei közé tartozik, maga a nyugati lejtő is csak a keskeny partvidék mentében lett kikutatva. Általában csak annyit tudunk belsejéről, hogy ott óriási kiterjedésű sivatagok terülnek el. Még a Vöröstenger melléki vidékeken is sok helyt csak az elesett tevék csontjai szolgálnak útmutatókul a forró homoksivatagon.

A *Dekani felföld* magas fekvésénél fogva enyhe éghajlattal dicsekedik. Nyugaton a *Nyugati Ghats* meredeken, és keleten a *Keleti Ghats* szelíden lejt a keskeny és alacsony partvidék felé. Északon a *Vindhya* hegység határolja.

Hátsó-India még kevésbé ismeretes. Hegységei a Kelet-Ázsiai felfölddel állanak összeköttetésben. A félsziget északról délre vonuló öt hegysége, melyek az illető országok neveit viselik, elválasztják a Hátsó-Indiai folyókat egymástól.

Folyók és tavak.

Ázsia folyói sugárként terjednek el minden irányban, csak az a nagy hátrányuk, hogy óriási vízválasztok által vannak egymástól elkülönítve. Jellemző még az *iker* és *száraz* földi folyók előfordulása.

Az Északi Jegestenger környékéhez tartoznak :

Az *Ob*, az Altai hegységből jő, nagy ívben hasztja a Szibíriai lapályt, s miután a Dzajzan tavon át folyó, vízben dús *Irtissel* egyesült volna, bele szakad a zord Obi öbölbe.

A *Jeniszei*, a Hátsó-Ázsiai felföld északi párkányáról siet a lapályra. Torkolata nem messze van az Obi öböltől. Jelentékeny mellékfolyók csak a jobb oldalon fejlődhetnek ki. Ezek közt legfontosabb az *Angara* (Felső-Tunguszka), mely *Szelenga* név alatt folyik át a Baikaltavon.

A *Lena*, a Baikal tavát környező hegypárkány nyugati részén ered, előbb északkeletre, ezután északra fordul; jobbról felveszi az *Aldan* folyót.

A *Nagy-Óceán vízkörnyéke*. Az *Amur*, a Jablonoi hegységben eredő *Silka* (Onon) és *Kerulen* (Argun) egyesüléséből támad, jobbról felveszi a dűsvízt, de zavaros *Szungarit*. E folyó birtoka által az oroszok kényelmes utat törtek maguknak a nyílt tengerbe.

A *Hoangho* (Sárga folyó), a Hátsó-Ázsiai felföld belsejében ered, s alsó szakaszában a nagy chinai alföldre ér. A világon alig van folyó, mely oly nagy vízmennyisége mellett annyira csekély fontosságú volna a közlekedésre, mint ez.

A *Jangcekiang* (Kék folyó) Ázsia leghosszabb és legnagyobb folyója, a Künlüntől keletre elterülő havasokból jő, s már felső folyásában is hatalmas víztömege van. Miután nagy kanyarulatokban a Chinai hegységben utat tört magának, «feneketlenül mint az Óceán» a tengerbe szakad. Az alföldön a gátak közé szorított 1,500 klm. hosszú *Császár-csatorna* köti össze a Jangcekiangot a Hoanghóval.

A *Szikiang* Jünan gazdag tartományban ered és Kantonnál ömlik a tengerbe.

A *Mekong* (vagy Kambodzsa) észak-déli irányban futja be Hátsó-Indiának keleti részét. Csupán középső és alsó folyásában ismerjük.

Az Indiai óceán folyói. A *Szaluén* (v. Martaban) Tübetben ered s a Martabani öbölbe szakad.

Az *Iravaddinak* is északdéli iránya van, nagy és posványos deltát képez.

A *Brámaputra* a Tübeti felföldön ered, nem messze az Indusz forrásától, először a Himalája északi lejtőin keletre folyik, később áttöri e hegység keleti részét és délnyugati folyásában az Elő-Indiai lapályra jut. Nagy torkolata előtt több ágat küld a Gangesz felé.

A *Gangesz*, a hinduk szent folyója, a Himalája egy sötét jégbarlangjában ered, s miután mély völgyben utat tört magának a hegységen át, a síkságra lép ki, hol a *Dsamnával* egyesül.

Az *Indusz*, Tübet puszta és hóval borított felföldjén nem messze a Brámaputrától ered, előbb északnyugatra fordul, majd a Himalája és Karakorum közti hasadékon át haladván, utat tör magának a Himalaján kereszt-

tül. Az alföldön mellékvizeivel együtt az u. n. *Pandzsabot* vagy ötfolyó vidékét képezi.

Az *Eufrát* az Örmény felföldön ered, nagy kanyarulatokban délre fordul és áttöri a Kis-Ázsiai felföld párkányát; a lapályra érve délkeleti irányban egykoron művelt, most elpusztult területen halad a Perzsa tengerbe. Mielőtt azonban ezt elérte volna, egyesül

a *Tigrissel*, mely az Örmény felföld déli lejtőin ered nem messze az Eufrát középső szakaszától. Az előbbi folyóval egyesülvén *Satt el Arab* nevet vesz föl.

A legtöbb szárazföldi folyó a Hátsó-Ázsiai felföldön található; így a *Tarim*, mely a *Lob-Norba* szakad. Az *Izikkul* (sóstó), magas Tatárországban. A *Tengeri-noor* (szt. tó) Tübetben. A *Kuku-noor* a *Hoangho* mellett. Fontosabb azonban az *Araltó* (67,000 □ klm.) a Turani alföldön, melybe az *Amudarja* (Oxus) és *Szyr-darja* (Jaxartes) szakadnak.

A Holt-tenger tükre az eddig ismeretes mélyedések (depressziók) közt legmélyebben (— 394 m.) van a tenger színe alatt. Bele szakad a *Jordán* folyó. A Holt-tenger tiszta vize keserű sós, helyenkint aszfalt tuskók úszkálnak a felületén.

A *Kaspi* tó (vagy tenger) a tavak legnagyobbika 440,000 □ klm. kiterjedéssel.

Égalji viszonyok, termények. Ázsia égalji viszonyai a világrész nagy kiterjedésénél fogva (a Sarkkörtől az Egyenlítőig) nagyon változatosak. Míg pl. a Jeniszei forrásánál a higany több héten át fagy s maga a talaj 100 mét. mélysépig mindig fagypontra áll, az indiai lapályokban a hőség az emberre néha halálos. A világrész törzsében szárazföldi klíma uralkodik, a nyári hőség és téli hideg közti szélsőségek igen nagyok. Habár Ázsia legnagyobb része a mérsékelt égöv alatt van, mégis igen kevés területen érezhető az oceánikus klíma hatása (a Japán szigetek és a középső China lépcsőzetes területén). A világrész legnagyobb része a változó csapadék övében terül el s ennek következtében négy évszaka van. Szibíria északi része a hóöv, Ázsia déli része az esőöv alatt terül el. Arábia, Irán és Magas-Ázsia a világ esőnélküli vidékei közé tartoznak.

Ázsiából származnak legfontosabb hasznos növényeink és házi állataink: a gyümölcs és gabonanemeink, valamint a szőlő, úgy szintén a ló és szarvasmarha Ázsiából való. Itt vannak a legjobb fűszerek és a leg-hathatósabb mérgek, a legkeresettebb prémés- és legvérengzőbb vadállatok. Ósrégtől innét jönnek a legdrágább nemeskövek és legnemesebb érczek.

Lakosok. Ázsia lakóinak számát 800 millióra teszik. E szám nagyobb az összes emberek felénél. Ha az Arábiába behozott szerezsen rabszolgákat mellőzzük, Ázsia lakóit három fajtára oszthatjuk, nevezetesen a *kaukázsi*, a *mongol*, és a *maláj* fajtákra.

A) Az ázsiai *kaukázsi* emberfajta, a lakosság kisebb felét foglalja

magában és a világrész kisebb déli és nyugati részein lakik, ez három nyelvcsaládhoz t. i. az indo-európaihoz, a kaukázsihoz és sémihez tartozik.

B) A *mongol emberfajta*. E fajtához tartozó számos néptörzs Ázsiának lakóinak nagyobb felét foglalja magában és a világrész közepét, északi, keleti és délkeleti részét lakja, habár egyes törzsek Kis-Ázsia, sőt északi Afrikába is előre nyomultak. Két nyelvtörzshöz tartozik, u. m. a *chinai-* és az *ural-altáji nyelvtörzshöz*.

C) A *maláji népfajta* őshazája Malakka félsziget, honnét a Hátsó-indiai szigetvilágra elterjedt.

Ázsiában mintegy 7 millió európai van, kik majdnem fél Ázsia és az összes lakosság $\frac{1}{3}$ -ada fölött uralkodnak, miből könnyen megítélhető az európaiak értelmi fensősége az ázsiakkal szemben. — Szintén elég csekély a keresztények száma (mintegy 15 millió), ellenben az izlam sokkal elterjedtebb (összesen mintegy 75 millió); mindazáltal, ha a keresztények és mohammedánok számát 100 millióra teszszük is, még vagy 700 millió ember, vagyis az összes emberiség fele a bráma, buddha, saman és más természetű vallás híve.

Politikai viszonyai. Ázsia nem csak a legnagyobb és a legnépesebb világrész, hanem itt keletkeztek a legrégebb államok is; de csak némely vidékein tehetett az ember magasabb műveltségre szert.

Politikai tekintetben Ázsia nagy része az európai államok uralma alatt áll; a belföldi önálló államok kormányformája deszpotikus-monarchiai.

ÉSZAKI AFRIKA ÁLLAMAI.

Egyiptom.

(1.020,000 □ klm., 6·8 millió l.)*

Egyiptom a török birodalom hűbérállama, uralkodója (kedive) azonban meglehetősen önálló. A tulajdonképeni *Egyiptomon* kívül hozzá tartoznak még az *Egyiptomi Szudán* és *Nubia*. Ezen óriási terület termékeny része azonban főleg csak a Nilus völgyére és déli mellékvizaineinek környékére szorítkozik. Legtermékenyebb a csatornák által szeldelt Nilus-deltája. E termékenység egyedül a folyó évenkénti áradásától függ; a Nilus vizével való takarékoskodás miatt az egész művelhető föld gátak által medenczékre van osztva, melyekben a fölösleges vizet összegyűjtik. Június közepén a folyó elkezd áradni, szeptember elején azután a gátakon réseket vágnak, a folyam

* A terület nagysága nagyon ingadozó szám a sivatag miatt.